

Saamelaisuuden poliittisuudesta¹

SANNA VALKONEN

Todellisuus on lähestulkoon aina säröisempää kuin siitä tuotetut kuvaukset ja tulkinnat. Todellisuudesta on kuitenkin tärkeää tehdä erilaisia kuvauksia ja tulkintoja, joiden avulla pystymme parhaassa tapauksessa ymmärtämään ja jäsentämään jotain sen osa-aluetta. Tulkintojen avulla voimme myös yrittää tarkistaa sekä yleisiä itsestäänselvyksiä että omiamme. Samalla on kuitenkin tärkeää pyrkiä välttämään putoamista olemuksellistamisen sudenkuoppiin.

Saamelaisuutta ja saamelaisia ei ole totuttu ajattelemaan – tai haluttu ajatella – niinkään poliittisena ilmiönä, vaan pikemminkin kulttuurisesti ja etnisesti erityislaatuisena ihmisryhmänä ja alkuperäiskansana. Toisaalta julkisuudessa saamelaisia saatetaan toisinaan syyttää liiasta poliittisuudesta ja politikoinnista omien asioidensa ajamisessa. Poliittisuus ja politiikka voidaan nähdä saamelaisille kuulumattomana ja sopimattomana asiana niin valtaväestöjen kuin saamelaisten itsensäkin taholta.

Tällainen nurjamielisyyys saamelaisuuden poliittisuutta ja saamelaispolitiikkaa kohtaan hämärtää ikävällä tavalla sitä perustavanlaatuista seikkaa, että juuri politiikka ja asioiden poliittiseksi tekeminen ovat edellytys omaehtoisen toiminnan ja toimijuuden toteuttamiselle. Saamelaisten kohdalla poliittinen toiminta on ollut ja on edelleen elintärkeää saamelaisten kulttuurisen eloonjäämisen ja saamelaisyhteiskunnan dekolonisaation eli alistaviksi koetuista rakenteista ja ajatusmalleista vapautumisen vuoksi.

Olen väitöskirjassani halunnut pureutua nimenomaan saamelaisuuden poliittisuuteen ja ky-

syä, millä tavalla saamelaisuutta voi ajatella poliittisena ilmiönä ja toisaalta, millä tavalla saamelaisuuden poliittisia ulottuvuuksia on mahdollista tarkastella. Kun luontojaan asettui kysymys saamelaisuuden poliittisuudesta kysymyksenä vallasta. Poliitikassahan on lähes aina kyse vallasta, sen tavoittelusta ja siitä kamppailemisesta. Tutkimuksellisenä lähtökohtana poliittisuus taas on tulkintakehys, joka viitoittaa etsimään jälkiä vallasta ja sen toiminnasta. Tällöin poliittisuus ja vallan toiminta on paljon muutakin kuin pelkkää poliittista toimintaa ja politikointia niin kuin politiikka arkieleessä tavallisesti ymmärretään. Kyse on vallasta, joka kietoutuu kaikkiin yhteiskunnan osa-alueisiin ja koskettaa myös ihmisten identifikaatioita. Olen halunnut ymmärtää, miten valta vaikuttaa saamelaisuuden käsittämiseen, kokemiseen sekä saamelaisena elämiseen ja toimimiseen.

Vallan ja subjektiuden performatiivisuus

Valtaa ei voi paikantaa kenenkään käsiin tai tarkasti määritellä, mitä se on (Foucault 1999). Sen sijaan on etsittävä paikkoja, joissa valta näyttäytyy ja toimii. Olen etsinyt jälkiä vallasta ja sen toiminnasta saamelaisista etnopolitiittisista käytännöistä ja niiden seurauksista. Väitän, että vallan toimintaa on tarkasteltava subjektiuden näkökulmasta. Tällöin voidaan pureutua sekä vallan mahdollistaviin, valtuuttaviin ja valtauttaviin puoliin että sen pakkotaviin ja rajoittaviin ulottuvuuksiin. Kyse on siis siitä, kuinka ryhmät ja yksilöt valtautuvat toimimaan ja tulevat näin tunnustetuiksi subjekteiksi

tietyn järjestyksen piirissä tai epäonnistuvat siinä, jolloin subjektius kyseenalaistuu.

Tutkimukseni saamelaisuuden poliittisuudesta on itse asiassa tutkielma subjektiksi tulemisesta. Kysymys siitä, miten valta tuottaa subjekteja, on ennen kaikkea poliittinen kysymys.

Käsite ”subjekti” kantaa mukanaan kahta, hie- man vastakkaiseltakin vaikuttavaa merkitystä. Ensinnäkin subjekti, latinan ”subjectus”, tarkoittaa ”alle heitettyä” ja alamaista. Subjekti on tällöin teon tai vallan kohde. Toiseksi subjekti viittaa toimivaan olentoon. (Lahtinen 2002, 98.) Subjektuuden molemmat ulottuvuudet ovat tutkimuksessani läsnä.

Tarkastelen subjektiksi tulemista performatiivisuuden teoriaa hyödyntäen. Performatiivisuuden käsite viittaa identiteettejä ja subjektiutta tuottavaan valtaan ja sen toistaiseen toimintaan (Butler 1990 & 1993). Performatiivisuuden teoria kuitenkin kammoksuu ajatusta identiteettien rakentumisesta esityksinä eli performansseina. Sen sijaan se mahdollistaa subjektiuden molempien ulottuvuuksien tarkastelun ja sen keskeinen merkitys on nimenomaan toimijuuden ja sen edellytyksien esiin nostaminen.

Yksilöt ja ryhmät haluavat tulla subjekteiksi eli mukautua vallassa määrittyviin toimijuuden edellytyksiin ja näin tulla tunnistetuiksi ja pystyviksi toimijoiksi. Subjektuuden näkeminen performatiivisena kuitenkin korostaa nimenomaan omaehtoisen toimijuuden mahdollisuutta, koska tällöin subjekti- us ei perustu jähmeään olemukseen, vaan toistoon, jolloin on myös mahdollista varioida toistoa.

Saamen kansa ja alkuperäiskansa

Saamelaiset ovat olleet monessa mielessä alistettu – valtaväestöjen alle heitetty ja heittäjä – ja marginalisoitu kansanryhmä. Saamelaisilla ei esimerkiksi ole ollut samalla tavalla mahdollisuutta vaalia kielιάän ja kulttuuriaan kuin valtaväestöllä on ollut. Pohjoismaiset yhteiskunnat on rakennettu pääväestöjen arvojen ja käytäntöjen mukaisesti.

Saamelaiset ovat kuitenkin tiedostaneet alistetun asemansa, hakeutuneet yhteyksiin yli rajojen ja alkaneet organisoitua poliittisesti ja toteuttaa omaehtoista politiikkaa. Näiden kehityskulkujen myötä saamelaisista on tullut poliittisesti tunnustettu ja tunnistettu subjekti, jolla on poliittista merkitystä

ja valtaa aivan eri tavalla kuin alistettuna kansanryhmänä. Saamelaiset ovat tulleet kollektiiviseksi toimijaksi ja ottaneet myös itselleen vallan määrittellä itsensä.

Keskeistä saamelaisten tulemisessa poliittiseksi subjektiksi on ollut yhdeksi kansaksi ja alkuperäiskansaksi tunnistuminen ja tuleminen. Ajatus saamelaisista kansana tuntuu itsestään selvältä, onhan saamelaiset kautta historian ymmärretty eri kansaan kuuluviksi kuin pohjoismaiset sisarensa ja veljensä. Se, että saamelaiset voivat toimia yhtenä kansana muiden kansojen joukossa, on kuitenkin tarkoitannut nimenomaan tulemista kansasubjektiksi. Tällöin saamelaiset ovat toisaalta alistuneet kansana olemisen proseduriin eli alkaneet toistaa kansoille keskeisiä elementtejä ja symboleja, luoneet oman lipun, kansallislaulun ja Saamenmaan eli Sápmin.

Toisaalta saamelaisista on tullut yksi, yhtenäisen poliittinen kansasubjekti, joka esimerkiksi kansainvälisissä yhteyksissä toimii yhtenä kansana huolimatta perustavasta olosuhteestaan rajoin rikkottuna. Tällöin Sápmi on kaikkien saamelaisten myyttinen kotimaa, joka olemassaolollaan myös muistuttaa, että valtiot on perustettu saamelaisten asuinsijoille.

Koska saamelaiset ovat tulleet kansaksi kansojen joukkoon, voivat he esittää poliittisia vaatimuksia kansana, jolloin itsemääräämisen vaatimus on eräs olennainen seuraus kansaksi tulemisesta. Koska juuri kansa on suvereeni, on suvereenisuuden saavuttamiseksi tärkeää olla osa tasavertaisiksi katsottujen suvereenien yhteisöä. Tämän vuoksi on myös välttämätöntä tehdä ero saamen kansan ja muiden välille – kansahan ymmärretään suhteellisen yhtenäiseksi ja selvärajaiseksi ihmisryhmäksi, jota voi luonnehtia tietyillä kulttuurisilla tunnusmerkeillä. Juuri kansan yhteneväisyys on tae sille, että kansa yhtenä ja yhtenäisenä subjektina voi toimia. Saamen kansan yhtenäisyyttä rakennetaan painottamalla omaan kieleen ja erityiseen luontosuhteeseen perustuvaa kulttuuria saamen kansan perustana. Samalla tuotetaan etnistä rajaa saamelaisten ja muiden välille.

Saamelaisten tuleminen tunnustetuksi alkuperäiskansaksi muiden alkuperäiskansojen joukkoon on tähänastisen saamelaisen etnopolitiikan merkittävin siirtymä. Saamelaisten alkuperäiskansa- asemalla on suuri merkitys paikallisesti, valtioiden keskuudessa ja kansainvälisesti. Alkuperäiskansan

kategoria ja käsite on tietynlaisen kehityksen tulos, jossa valtaväestöllä ja länsimaisella kansainvälisellä oikeudella on ollut keskeinen rooli. Alkuperäiskansan kategorian olemassaoloa leimaa toisaalta sen syntyminen kolonialismin ja sen purkamisen myötä ja näin kolonialismin kokemus. Toisaalta alkuperäiskansojen edustajat ovat osallistumisellaan alkuperäiskansaliikettä vahvasti vaikuttaneet globaalin alkuperäiskansaliikkeen syntyyn ja alkuperäiskansaisuuden muodostumiseen merkittäväksi, näiden kansojen toimintaa ohjaavaksi identiteetiksi. Alkuperäiskansaan liitettyjä ominaisuuksia ovat perinteisyys ja omat perinteiset institutiot, läheinen suhde luontoon ja alisteinen asema.

Saamelaisten asema ja etnopolitiikka Suomessa perustuvat nimenomaan alkuperäiskansan asemaan. Saamelaisten kulttuuri-itsehallinto ja saamelaiskäräjät on valtion järjestämä instituutio toteuttamaan tätä asemaa. Näyttää kuitenkin siltä, että saamelaisten on paljolti mukauduttava näiden puitteiden asettamiin ehtoihin ja rajoituksiin – saamelaiskäräjiltä on todettu puuttuvan todellinen valta vaikuttaa saamelaisten asioihin. Näin valtio luomalla poliittiselta vallaltaan vähäisenäkin nähdyn instituution toteuttamaan saamelaisten kulttuuri-itsehallintoa itse asiassa uusintaa saamelaisten asemaa nimenomaan alkuperäiskansana, johon määritelmällisesti liitetään ei-hallitsevassa asemassa oleminen ja vallattomuus. Näin uusinnetaan myös kolonialistista suhdetta valtion ja saamelaisten välillä.

On kuitenkin kysyttävä, edellyttääkö alkuperäiskansan asema myös saamelaisilta tietynlaista politiikkaa, esimerkiksi alistuneisuuden ja perinteisyyden korostamista. Mitä mahdollisuuksia tällainen politiikka saattaa sulkea pois saamelaisten ulottuvilta? Uusinnetaanko kolonialistista suhdetta itse, jos politiikka perustuu alistuneisuuteen?

Alkuperäiskansan asemaan perustuvan politiikan sokea piste näyttää olevan, ettei nähdä kulttuurin kehittymistä ja monikulttuurisuutta eikä myöskään helpolla päästä uhrin asemasta eteenpäin. Vaikuttaa myös siltä, että alkuperäiskansan asema edellyttää yhdenmukaista, ”alkuperäiskansaista” tahtoa, jolloin tästä tahdosta poikkeavia näkemyksiä ei kuulla subjektien eli ”oikeana saamelaisena” äänenä. Alkuperäiskansan asemaan perustuva politiikka ja toimijuus näyttää myös aiheuttavan ristiriitoja monilla tasoilla ja monenkeskisesti. Suurin ristiriitojen aiheuttaja on kysymys maahan

ja paikkaan liittyvistä oikeuksista. Eräs seuraus tästä on ollut niin sanottu lappalaisliike. Jälkikolonialismin teoreetikko Avtar Brah (2007, 83) onkin aiheellisesti esittänyt kysymyksen, voiko alistamisen hegemonisia prosesseja vastustaa ilman että samalla joudutaan esittämään alkuperäisaseman subjektiasema ainoana oikeutettuna asemana, joka on paikkaan kuulumisen kautta saatu etuoikeus.

Etnopolitiikka ja saamelainen subjekti

Yhden kansan ja alkuperäiskansan asemaan perustuvaa saamelaista etnopolitiikkaa ja etnopolittisia käytäntöjä voi luonnehtia strategisesti essentialistiseksi. Tämä tarkoittaa, että saamelainen etnopolitiikka on omaksunut saamelaisuutta olemuksellistavan poliittisen strategian tärkeiden päämäärien eli poliittisen voimaantumisen sekä kulttuurisen vahvuuden ja hyvinvoinnin saavuttamiseksi. Strateginen essentialismi on näin ollen ryhmyttämisen käytäntö, jossa saamelaiset ja heidän tarpeensa ja intressinsä esitetään yhdenmukaisuutta korostaen ja yhdenmukaisuuteen perustuen. Strategisen essentialismin etuna on, että näyttää siltä, että ainoastaan ryhmytetyt vaatimukset tunnustetaan. Toisaalta näin saamelaiset ovat ainakin tiettyssä määrin myös pakotettuja toimimaan yhdenmukaisuutta korostaen ja monikulttuurisuutta ja moninaisuutta peitellen.

Saamelaisuuden politisoituminen ja saamelaisten poliittiseksi subjektiksi tuleminen on voimaantunut saamelaisia yleisesti. Kun saamelaisuus on aiemmin ollut usein stigma ja saamelaiset ovat monesti halunneet ”käydä suomalaisesta”, on tilanne nyt päivänvastoin. Monet saamelaiset haluavat näyttää saamelaisuutensa myös valtayhteiskunnan kontekstissa ja ovat ylpeitä saamelaisuudestaan. Alkuperäiskansana tunnustetuksi tulemista seuranneet erityiset oikeudet ovat saamelaisten voimaantumisen ja hyvinvoinnin kannalta merkittäviä. Eräs tärkeimmistä oikeuksista on mahdollisuus oppia ja käyttää saamen kieltä. Saamelaisten alueellisen levittäytymisen olosuhteissa kieli on erityisen tärkeä, koska tällöin vanhojen yhteisöllisyyden ja tunnistamisen mekanismien merkitys vähenee. Saamen kielen osaaminen on myös tärkeimpiä saamelaisia subjektivoivia tekijöitä. Tämän vuoksi saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon lisäksi myös valtion ja valtayhteiskunnan

tulisi panostaa erityisesti saamen kielen säilymiseen ja elinvoimaisuuteen.

Pohjimmiltaan saamelaisuudessa on kyse kuumumisesta, mikä tarkoittaa sekä kuulumista tiettyyn merkitysjärjestelmään ja kulttuuriin että kuulumista tiettyyn ryhmään. Tällöin saamelaisten yleisellä voimaantumisella on toinenkin puolensa, voimattomuus: ihminen voi olla saamelainen, mutta outo ja eksyksissä kulttuurista vahvuutta korostavassa poliittisessa ja sosiaalisessa ilmapiirissä. Suomessa moni saamelainen kokee olevansa sekä saamelainen että suomalainen.

Voikin pohtia, tekeekö tiukkarajainen käsitys saamelaisidentiteetistä siitä myös haavoittuvan. Saamelaisuuden kiinnittäminen tiettyihin elementteihin saattaa haurastuttaa saamelaisten poliittista toimintaa ja emansipaation projektia, koska saamelaisuutta voidaan kyseenalaistaa olemuksellisuutensa elementtien puuttumisen vuoksi. Toiseksi tiettyjen elementtien kiinnittäminen saamelaisuuden määreiksi ja mittapuiksi aiheuttaa sen, että kaikki saamelaiset eivät koskaan voi saavuttaa näin muodostuvaa saamelaisuutta johtuen jo pelkästään saamelaisryhmän ”luontaisesta” monikulttuurisuudesta ja heterogeenisyydestä. Lisäksi tärkein saamelaisuuden kriteeri näyttää olevan saamelainen syntyperä. Saamelaiset tunnistavat sekä itsensä että toisensa saamelaisiksi nimenomaan syntyperän perusteella. Tästä seuraa, että saamelaiseksi syntyneiden mutta saamelaisiin kulttuuriin tunnusmerkkeihin kiinnittymättömien ihmisten saamelaisuus voi kyseenalaistua. Tällöin esimerkiksi assimilaatio on yksi tapa selittää yhtäältä sitä, miksi kulttuurinen saamelaisuus ei (enää) ruumiillistu kaikkien saamelaisten kohdalla ja toisaalta myös sitä, miksi kaikki saamelaiset eivät identifioitu saamen kansaan, vaan kokevat olevansa osa valtiokansojaan.

Saamelaiset ovat kokeneet Saamenmaan jakavien valtioiden aikaisemmin harjoittaman assimilaatiopolitiikan, kulttuurinsa vähättelemisen ja jopa halveksunnan epäoikeudenmukaisena ja tukahduttavana. Poliittiseen tietoisuuteen heräämisen myötä saamelaisen etnopolitiikan käytännöksi on muodostunut korostaa eroa saamelaisten ja valtaväestön välillä. Merkitystä, stigmatisoidusta erillaisuudesta ja toiseudesta on tullut voimavara ja poliittisten vaatimuksien perusta ja oikeutus.

Saamelaiset ovat tulleet politiikan alueelle. Yhtäältä tämä merkitsee poliittisiin rakenteisiin ja in-

stituutioihin pääsyä, oman toimijuuden ja vallankäytön mahdollisuuksia. Toisaalta kyse on mahdollisen ja mahdollittoman tavoittelusta, jolloin erot, konfliktit ja ristiriidat ovat väistämätön ja välttämätön seuraus omaehtoisen toiminnan ja toimijuuden toteuttamisesta, mikä taas on edellytys uusien mahdollisuuksien ja horisonttien avautumiselle.

Saamentutkimuksen poliittisuus

Myös saamentutkimus on poliittinen teko. Saamelaisuutta tutkineet ovat usein tulleet ryhmän ulkopuolelta, jolloin ulkopuolisten tekemät määrätykset, yleistykset ja johtopäätökset ovat hallinneet sekä ymmärrystä että tieteellistä kenttää ja puhetta saamelaisista ja saamelaisuudesta. Dekolonisatioon liittykin vahvasti oman tiedon haltuunotto. Tässä mielessä myös tämä tutkimus on osa kolonialistisista rakenteista vapautumista, koska tutkimuksen tekijä tulee saamelaisryhmän keskuudesta, jolloin tutkimuksen lähtökohdat nousevat saamelaisuuden kokemisesta ja saamelaisena elämisestä. Toisaalta tutkimus sekä politisoi kritiikillään toisenlaisia tapoja tulkita saamelaisuutta että ravistelee luonnollistuneita ja lukkoon lyötyjä käsityksiä saamelaisuudesta.

Poliittisuuden valitseminen tutkimukselliseksi lähtökohdaksi on tarkoittanut myös omien itsensänselvyyksieni sekä oman toisteisuuteni ja toiseuteni kohtaamista.

Toivottavasti näin on otettu askel kohti laajempaa saamelaisuuden monimuotoisuuden tunnustamista ja kohti avoimuutta erilaisille tutkimuksellisille ja poliittisille näkökohdille. Saamelaisuus poliittisena kysymyksenä on aika veres ilmiö. Ehkä sen vuoksi saamelaiset ovat vielä vähän vereslihalla saamelaisidentiteetin ja -politiikan suhteen.

Luulen kuitenkin, että saamelaisuuden sisäisen monimuotoisuuden ja moniarvoisuuden tunnistaminen ja tunnustaminen voisi edistää saamelaisten yhteenkuuluvuutta ja näin myös saamelaisyhteisön ja kulttuurin elinvoimaisuutta paremmin kuin tiukka yhtenäisyydestä kiinni pitäminen. Jäljelle jää kuitenkin kysymys siitä, mitä voisi olla sellainen saamelainen epäeheyden politiikka, jossa lähtökohtaisesti tunnustettaisiin saamelaisuuden pirstaleisuus ja moninaisuus unohtamatta kuitenkin saamelaisuuden kulttuurisia tunnusmerkkejä ja merkityksiä, jotka ovat saamelaisille niin tärkeitä ja rakkaita.

LÄHTEET:

- Brah, Avtar. 2007. Diaspora, raja ja transnationaaliset identiteetit. Teoksessa Joel Kuortti, Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.) *Kolonialismin jäljet. Keskustat, periferiat ja Suomi*. Helsinki: Gaudeamus, 71–102.
- Butler, Judith .1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. London: Routledge.
- Butler, Judith. 1993. *Bodies that Matter. On the Discursive Limits of Sex*. London: Routledge.
- Foucault, Michel. 1999. *Seksuaalisuuden historia*. 3. painos. Helsinki: Gaudeamus.
- Lahtinen, Mikko. 2002. *Ihminen, poliittinen eläin*. Tampere: Vastapaino.

VIITTEET

- ¹ Teksti on 4. joulukuuta 2009 Lapin yliopistossa tarkastetun valtio-opin väitöskirjan *Poliittinen saamelaisuus* (Vastapaino) lectio praecursoria.